

(əvvəlki qəzetin 13 mart 2018-ci il tarixli sayında)

□ **Naxçıvan Muxtar Respublikasının 80 illik yubileyində ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev çıxışında Azərbaycanın qədim diyarı olan Naxçıvanın sürətlə inkişaf etməsinə və inamla irəliləməsinə fəxr hissi ilə qeyd etdi: "Mən çox seviniyəm ki, Naxçıvanda gözəl quruculuq və abadlıq işləri aparılır. Blokada şəraitində yaşayan, Azərbaycanın əsas hissəsindən ayrı düşmüş Naxçıvan yaşayır, güclənir və irəliləməyə doğru inamla addımlayır. Fərsətdən istifadə edərək mən Naxçıvan rəhbərliyinə və şəxsinə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri Vəlif Qasımlıya gözlənilən bütün işlərə görə öz dərin minnətdarlığımı bildirirəm".**

Son illərdə yeni və müasir bir Naxçıvan qurulmuş, quruculuq və abadlıq işləri muxtar respublikanın paytaxtı ilə yanaşı, ən ucaş kəndlərini də əhatə etmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasında tikinti-quruculuq və abadlıq işləri sənaye sahəsindən sonra inkişaf programının əhəmiyyətini əks etdirən mühüm göstəricilərdən biridir. 2000-2005-ci illər muxtar respublikanın tikinti-hayətdə bənərsiz binaların, sosial və ictimai obyektlərin, elm, təhsil və mədəniyyət müəssisələrinin tikilməsi, yenidən qurulması və təmiri kimi xarakterizə edilir. 2006-2010-cu illərdə isə muxtar respublika böyük tikinti meydanına çevrilmişdir. Belə

çəkilməmişdir. Bu işlərin davamı kimi 2015-ci ildə Naxçıvan şəhərindəki su və kanalizasiya şəbəkəsi istifadəyə

Naxçıvan Muxtar Respublikası dinamik və dayanıqlı inkişaf yolundadır

İsmayıl HACIYEV, AMEA Naxçıvan Bölməsinin sədri, akademik

ki, 2006-cı ildə 757 obyekt, 2007-ci ildə isə 669 müxtəlif xarakterli obyektlər tikilib, yaxud əsaslı təmir və yenidənqurmadan sonra istifadəyə verilib. 1996-2010-cu illərdə 52 kənd, 3 qəsəbə mərkəzi tikilmişdir. Muxtar respublikada kənd və xidmət mərkəzlərinin tikintisinə diqqət artırılmış, 2011-ci ildə 15, 2012-ci ildə 14, 2013-cü ildə 20, 2014-cü ildə 8, 2015-ci ildə 9 kənd mərkəzi tikilmişdir. 2011-2015-ci illərdə 64 xidmət mərkəzi kənd və qəsəbə sakinlərinin ixtiyarına verilmişdir.

Son illərdə muxtar respublikada aparılan tikinti, quruculuq və abadlıq işləri nəticəsində Naxçıvan şəhəri, rayon mərkəzləri, qəsəbə və kəndlər göz oxşayır. Şərq və Qərb memarlıq elementlərini özündə birləşdirən sosial obyektlər, inzibati binalar, yaşayış evləri diyara gözəllik verir, bu işi görənlerin əməyi yüksək qiymətləndirilir. Heydər Əliyev Sarayı, Naxçıvan Beynəlxalq Hava Limanı, "Duzdağ" və "Təbriz" mehmanxanaları, Diaqnostika-Müalicə Mərkəzi, Doğum evi, Respublika Xəstəxanası, Naxçıvan Dövlət Universitetinin beynəlxalq əlaqələr və xarici dillər fakültəsinin yerləşdiyi korpus, Universitet Konservatoriyası, Elektron kitabxana, Taloba evi, "Naxçıvan" Universitet şəhəri, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu üçün yeni tədris korpusu, Hüseyn Cavid türbəsi, Nuh peyğəmbərin türbəsi və yüzrlərlə göz oxşayan sosial obyektlər, inzibati binalar, memarlıq abidələri tikilmiş, yüksək peşakarlıqla təmir və bərpa edilmişdir. Xan sarayı, Zəviyyə mədrəsə binası, Cəme məscidi, İmamzadə kompleksi, Buzxana, "Naxçıvanqala" Tarix-Memarlıq Muzey Kompleksi, Xanəqah Abidəsi Kompleksi, Güllüstan türbəsi,

Möminə Xatın və Yusif Küseyir oğlu türbələri, Xanlıqlar İmamzadəsi və onlarca tarix və mədəniyyət abidəsi bərpa olunmuş, 1200-dən artıq abidə qeydə alınmış, sportlaşdırılmış və onlar üzərində tədqiqatlar aparılır. Bu gün Naxçıvanda tarixi-memarlıq abidələrinin Şərq elementləri ilə müasirlik qovuşur, bu elementlər isə şəhərə xüsusi yaraşır verir, onu daha da gözəlləşdirir.

Muxtar respublika əhalisinin rahatlığına və yaşayış şəraitinin yaxşılaşmasına xidmət edən kommunal-məişət sistemlərinin yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən tədbirlərin tərkib hissəsi kimi icmalı su və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması xüsusilə diqqətdə saxlanılmaqdadır. Ötən dövr ərzində muxtar respublikada mövcud kaptajlar, icmalı su xətləri bərpa olunmuş, yeni kaptajlar tikilmiş və icmalı su xətləri

verilmişdir. Culfə və Şahbuz şəhərlərinin, Babək qəsəbəsinin, eləcə də ətraf kəndlərin içməli su və kanalizasiya şəbəkəsində işlər tamamlanmışdır. 2017-ci ilin yanvar ayının 11-də Naxçıvana gələn Prezident İlham Əliyev Culfə və Şahbuz rayonlarında qurulan su sistemlərinin açılışında iştirak etmişdir. 2003-cü ildə yaradılan Kəhrizlər İdarəsi muxtar

respublikada 296 kəhrizi təmir etmiş və əhalinin istifadəsinə vermişdir. Muxtar respublika iqtisadiyyatında kənd təsərrüfatı hər zaman öncül mövqeyini qoruyur, əhalinin ərəzət məhsullarına, emal müəssisələrinin isə xammala olan tələbatının ödənilməsindəki rolu, həmçinin əhali məşğulluğunun təmin olunmasında ki əhəmiyyətli nəzərə alınaraq bu sahənin inkişafı diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Torpaq islahatlarının ilk dəfə

likaya 1937 baş, o cümlədən 89 baş "Şvis", 535 baş "Simmental" və 1313 baş "Holştayn-friz" cinsindən olan damazlıq boğaz düyülər götürülərək lizinq yolu ilə sahibkarlara verilmişdir. Ötən 25 il ərzində quşçuluq, balıqçılıq, arıçılıq və b. sahələrdə inkişaf etdirilmişdir. Dövlət maliyyə dəstəyi ilə 254 heyvandarlıq, 84 otluq və yummurluq istiqamətində quşçuluq, 104 arıçılıq, 15 balıqçılıq təsərrüfatı yaradılmışdır. 1996-cı ilə nisbətən 2017-ci ildə quşların sayı 6,7 dəfə artaraq 153345 başa çatdırılmışdır. Muxtar respublikada arı ailələrinin sayı 71066-ya çatmış, 1424 ton bal istehsal olunmuşdur.

Həyata keçirilən aqrar siyasətin səmərəli nəticəsi olaraq yerli istehsalın bəzə dairəsi genişləndirilmiş, daxili şahada məhsul bolluğu yaradılmışdır. 2015-ci ildə muxtar respublikada 453364,5 manatlıq kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal olunmuşdur ki, bu da 1995-ci ildə müqayisədə 11,4 dəfə çoxdur. Kənd təsərrüfatı sahəsinin inkişafı ixracın da həcmində müsbət təsir göstərmiş və təkcə 2015-ci ildə muxtar respublikadan 97 milyon ABŞ dollarından artıq həcmə kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac olunmuşdur.

Muxtar respublikanın sosial-iqtisadi inkişafının sürətlənməsində nəqliyyat və rabitə sahələrinin də xüsusi yeri vardır. Araz çayı boyunca Bakı-Yerevan dəmir yolu Naxçıvan Muxtar Respublikasında 190 kilometrən artmışdır. Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasəti nəticəsində vaxtilə Ümumittifaq şəbəkəsinə daxil olan, muxtar respublikanın Azərbaycanla bağlayan dəmir yolu xətti 1992-ci il aprelin 24-də tamamilə kəsilib. Avtomobil yolları ilə də əlaqə pozulmuşdur. Həmin vaxtdan Naxçıvan Azərbaycandan təcrid olunmuş vəziyyətdə, blokada şəraitində yaşayırdı. Lakin buna baxmayaraq, muxtar respublikada dəmir yolu infrastrukturunu qorunub saxlanılır və inkişaf etdirilir.

salı 112,5 dəfə artaraq 45 min tona, meyvə və giləmeyvə istehsalı 27,7 dəfə artaraq 66,5 min tona, tərəvəz məhsulları istehsalı 17,8 dəfə artaraq 82 min tona, bostan məhsulları istehsalı 34,5 dəfə artaraq 38 min tona çatmışdır.

Muxtar respublikada kənd təsərrüfatının əsas sahələrindən biri də heyvandarlıqdır. Daxili bazarda məhsul bolluğunun yaradılmasında, əhalinin keyfiyyətli heyvandarlıq məhsullarına olan tələbatının dolğun şəkildə ödənilməsində bu sahənin inkişaf etdirilməsinin vacibliyi aydındır. Muxtar respublikanın bütün təsərrüfat kateqoriyalarında heyvanların baş

Muxtar respublika ərazisi daxilində dəmir yolu ilə yüklərin daşınması həyata keçirilməklə bərabər İran İslam Respublikası ilə Culfə dəmir yolu vasitəsilə iqtisadi əlaqələr davam etdirilir, yükdaşıma əməliyyatları həyata keçirilir. 2016-cı ilin sonunda isə Naxçıvan-Təbriz-Tehran-Məşhəd sərhəsinin qatırı istifadəyə verildi.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi sədrinin 2011-ci il 16 mart tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Naxçıvan Muxtar Respublikasında dəmir yolu nəqliyyatı sisteminin 2011-2015-ci illər üzrə İnkişaf Proqramı" dəmir yolu nəqliyyatının

inkişafına tökan vermişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqtisadi əlaqələrinin inkişaf etdirilməsində hava nəqliyyatı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Naxçıvanda ilk hava limanı 1974-cü ildə tikilmişdir. O dövrdə hava limanı 1800 metrlik uçuş-əmə zolağına malik idi.

1992-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri vəzifəsində çalışan ulu öndər hava limanının uçuş-əmə zolağının yenidən qurulması təşəbbüsünü irəli sürmüşdü. Bu iş qısa müddətdə həyata keçirilmiş, uzunluğu 3300 metr olan uçuş-əmə zolağı istifadəyə verilmişdir.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının 80 illiyinə həsr edilmiş təntənəli iclasda demişdir: "Artıq Naxçıvanın bütün beynəlxalq standartlara cavab verən hava limanı vardır. Deməliyəm ki, bu hava limanı çox yüksək səviyyədə tikilmişdir. Mən dünyanın bir çox ölkələrində olmuşam və təbii ki, hava limanlarını görmüşəm. Ona görə də deyə bilərəm ki, Naxçıvan hava limanı çox yüksək səviyyədədir və bəlkə də Avropada bir çox hava limanlarından daha keyfiyyətli və gözəldir".

Muxtar respublikada hava nəqliyyatının inkişafı istiqamətində yeni aeroqazal kompleksi tikilib

çivayın özünün müstəqil "Naxtel" mobil rabitə sistemi mövcuddur və bunun vasitəsilə muxtar respublika ərazisinin 92 faizi simsiz internetlə təmin olunur. Muxtar respublikada aktiv-istifadə olunan mobil telefonların sayı hazırda 460 min ədəddən çoxdur. Muxtar respublikada 4-cü nəsil şəbəkə sistemi istehlakçıların istifadəsinə verilmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqtisadi inkişafında energetika sisteminin özünəməxsus yeri vardır. 1991-1992-ci illərdə yaranmış çətin şəraitə baxmayaraq, blokada olan muxtar respublikanı elektrik enerjisi ilə təchiz etmək məqsədilə ulu öndər Heydər Əliyev təşəbbüsü ilə Türkiyədən 154 kilovattlıq və İrandan 132 kilovattlıq yüksək gərginlikli elektrik veriliş xətləri çəkilib. Əhalini elektrik enerjisi ilə təmin etmək üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilib. 2006-cı ilin dekabrında ümumi gücü 87 meqavat olan Naxçıvan Modul Elektrik Stansiyası, Heydər Əliyev Su Anbarı üzərində ümumi gücü 4,5 meqavat olan SES və 2010-cu ilin oktyabr ayında Ordubad rayonu ərazisində – Gilançay üzərində gücü 22 meqavat olan Biləv SES istifadəyə verildi. Ümumi gücü 50 meqavat olan Qaz-Türbin ES-nin təbii qazı rejiminə keçirilməsindən sonra istismara verilməsi də bu istiqamətdə həyata

olaraq 22 meqavat gücündə Günəş Elektrik Stansiyası istifadəyə verilmişdir. Təkcə 2015-ci ildə 446 milyon kilovatt-saat elektrik enerjisi istehsal edilmişdir ki, bu da 1991-ci ildəki müvafiq göstəricidən 4,8 dəfə çoxdur.

Muxtar respublikaya Ermənistan ərazisi vasitəsilə 1991-ci ildə qaz verilməsi dayandırıldıqdan sonra əhalinin qazla təmin edilməsində problemlər yaranmışdır. Muxtar respublikanı vəziyyətdən çıxarmaq üçün 1992-ci il avqustun 24-də Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri Heydər Əliyev İran İslam Respublikasında səfərdə olarkən Prezident Əli Əkbər Haşimi Rəfsəncani ilə görüşmüş, muxtar respublikanın qaz tələbatını təmin etmək barədə söhbətlər aparmış və razılıq əldə etmişdir. İran tərəfi Xoy-Culfə qaz kəmərinin tikintisini öz üzərinə götürmüşdür. Kəmərin çəkilişi bir qədər yubandıqından İran İR Naxçıvan MR-ə ayda 100 ton maye qaz göndərirdi. 1998-ci ildə maye qazla qazlaşdırılmış mənzillərin sayı 46274-ə çatdırıldı. İlham Əliyevin bilavasitə himayə və qayğısı nəticəsində 2005-ci ildə İrandan mübadilə yolu ilə Naxçıvan MR-ə təbii qaz kəməri istifadəyə verildi. Qısa müddət ərzində Culfə-Naxçıvan yüksək təzyiqli, Naxçıvan-Cəhri orta təzyiqli magistral, Naxçıvan şəhər orta təzyiqli dairəvi qaz kəmərinin

Naxçıvan MR Ali Məclisi sədrinin rəhbərliyi ilə görülən işlər, həyata keçirilən tədbirlər əhalinin sosial problemlərinin həllinə kömək etmişdir. Əhalinin işlə təminatı sahəsində əməli addımlar atılmağa başlanmış, sənaye müəssisələrinin bərpası sayəsində minlərlə yeni iş yerləri açılmışdır. Əhalinin pul gəlirləri, işçilərin orta aylıq əməkhaqqı və müavinətlər durmadan artmışdır. 2015-ci ildə orta aylıq əməkhaqqının məbləği 399,5 manata çatmışdır. 1995-ci ildə bu göstərici 15,9 manat səviyyəsində idi. 1996-2017-ci illərdə muxtar respublikada 85861 yeni iş yeri açılmışdır ki, bunun da 59090-ı və ya 68,8 faizi daimi iş yerləridir.

Muxtar respublika sakinlərinin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması, icmalı su ilə təchizatı məsələsində xüsusi əhəmiyyət verilmişdir. Bu illərdə muxtar respublikanın əhalisi 75 min nəfər artmışdır. Hazırda Naxçıvan MR-in əhalisi 452,6 min nəfərdir.

Muxtar respublika əhalisinin sosial müdafiəsi və təminatına çəkilən xərclər 57,2 dəfə artmışdır. Əhalinin gəlirləri 9,5 dəfə, əməkhaqqı 9,5 dəfə yüksəlmişdir. Əhalinin banklardakı əmanətlərinin həcmi də artmışdır. 2017-ci ilin əvvəlində muxtar respublikanın ərazisində fəaliyyət göstərən bank strukturlarında 8571,8 min manat həcmində əhali əmanəti mövcud olmuşdur ki, bu da bir il öncəki göstəricidən 26,6 faiz çoxdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının, onun şəhər, qəsəbə və kəndlərinin böyük əksəriyyətinin su sistemi tamamilə yenidən qurulmuş, əsaslı təmir işləri görülmüşdür. Şəhər-Naxçıvan su kəməri bərpa edilmiş, Naxçıvan şəhərinə yeni su xətti çəkilmiş, Ordubad şəhərinin su xətti bərpa edilmişdir. 1993-2001-ci illərdə rayonlarda 32 su nasos stansiyası tikilmiş, çoxlu sayda subarbazian quyuları qazılmışdır. Əhalinin içməli su təminatına əhəmiyyətli töhfə üçün son illərdə 148 nasos stansiyası qurulmuş, 331 subarbazian quyusu qazılmışdır. 2000-2005-ci illərdə Şəhər, Babək, Ordubad, Culfə, Kangarlı və Şahbuz rayonunda 18 kəndə su xətləri çəkilmiş, kəhrizlər bərpa edilmişdir. 2009-cu il ərzində 14 nasos stansiyası, 22 subarbazian quyusu və 22 kəhriz istifadəyə verilmişdir. Naxçıvan şəhərində su anbarı və sətəmizləyici qurğular kompleksi istifadəyə verilmiş, 2015-ci ilin əvvəlində Naxçıvan şəhərində 214 kilometr məsafədə kanalizasiya və 224,4 kilometr məsafədə içməli su xətləri çəkilmişdir. Ümumiyətlə, 542 kilometr məsafədə içməli su və 331 kilometr məsafədə kanalizasiya xətləri çəkilmişdir.

Muxtar respublikada pensiya-

çı və müharibə əlillərinin, şəhid və azatnamatlı ailələrinin sosial müdafiəsinə diqqət xeyli artırılmışdır. 2000-ci ildə muxtar respublikada 52254 pensiyaçısı var idi. Onlar hər cür diqqət və qayğı ilə əhatə olunmuş, azatnamatlı və sosial müdafiəyə ehtiyacı olan vətəndaşlara da qayğı göstərilmişdir. Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2009-cu ildə də müharibə və hərbi əlillərdən, veteranlardan 50 nəfərinə avtomobil, 152 nəfərə isə müxtəlif sanatoriya və pansionatlara göndəriş verilmişdir. 2009-cu ildə ailələrə 3447 min manatdan artıq ünvanlı dövlət sosial yardımı ödənilmişdir. Ümumiliklə sosial yardım alanların sayı ümumi əhalinin 2,7 faizini təşkil etmişdir.

(ardı var)